

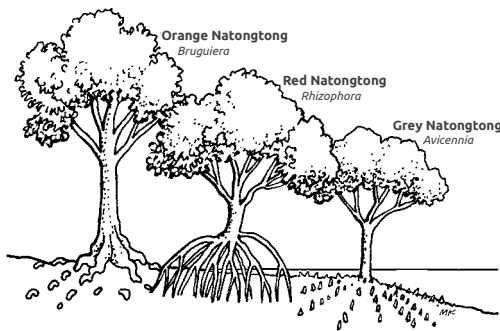

Ol natongtong i wanem?

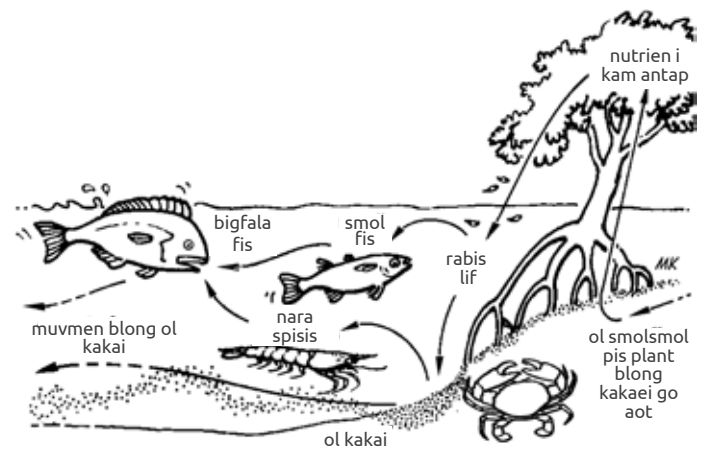
Aot long plante taosen defren spisis blong ol tri long wol, abaot 80 nomo i save stap laef wetem rus blong olgeta insaed long wota we i gat sol long hem. Ol tri, we oli speselaes be we plante long olgeta oli no famli, we oli stap laef long ej blong solwota, yumi save olgeta olsem natongtong.

Taem ol tri ia oli bin stap gru longtaem long graon we ol smol pis samting i stap flot long hem (silt) mo hemi fulap wota, plante long olgeta oli bin divelopem ol rus we i stap aot long graon (aerial root) we i save tekem oxygen i kam insaed long tri mo sem taem sapotem hem. Long pikja antap, orange mangrove hemi gat ol rus (knee roots) we oli stik aot long silt, red mangrove hemi gat ol longfala rus (prop roots) we oli gru daon long stampa blong tri, mo grey mangrove hemi gat ol rus (cable roots) we oli sendemap ol smolsmol rus olsem smol stik (pneumatophores).

Namba blong ol spisis blong natongtong hemi go daon stat long wes go kasem is ova long Pasifik. I gat 33 defren spisis long Papua Niugini, 24 long Solomon Aelan, 7 long Fiji mo 3 long Samoa. I gat 23 spisis we i konfem long Vanuatu. I no gat eni natongtong taem yu go long is, long ol kaontri olsem Cook Aelan, be sam oli bin introdusim long Hawaii mo maet long Tahiti.

From wanem ol natongtong oli impoten?

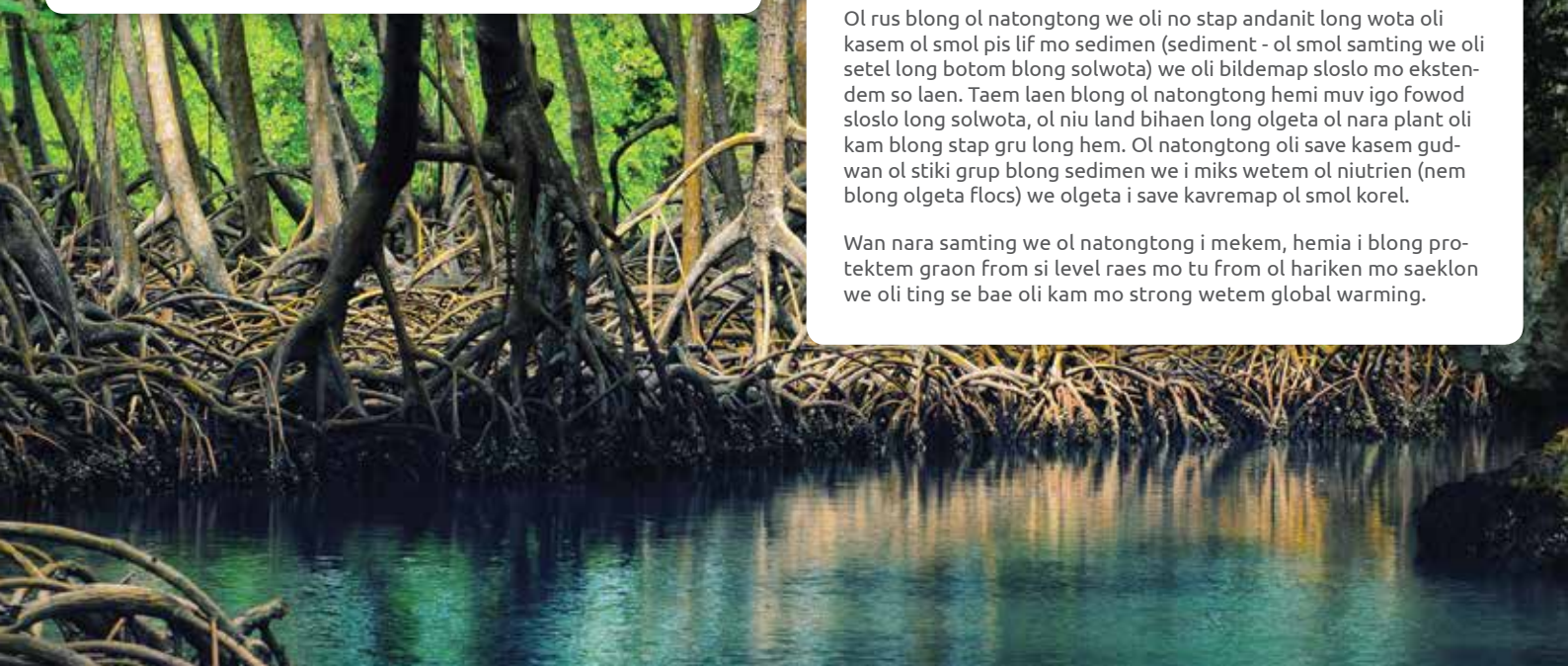

Sapos yu luk long pikja antap, ol niutrien we oli disolv long wota we i stap ran aot long graon ol natongtong oli tekemap mo yusum olgeta. Long wanwan yia wan hekta blong natongtong hemi save produsim ova long 16 tonne blong lif we i foldaon mo roten blong kam detritus – ol smol pis plant mata we oli provaedem kakae blong plante animol inkludim ol wom, krab mo sam kaen fis. Ol hol blong ol krab we oli stap andanit long sofmad oli letem wota wetem oxygen blong hem i go dip insaed long ol mad flat. Plante bigfala fis oli kakae ol smolsmol animol ia.

Ol natongtong oli impoten tumas olsem neseri eria – ol eria we yang blong plante spisis blong solwota oli save gru long ol sef ples wetem plante kakae. Ol kakae we oli kamaot long eria blong natongtong ol taed mo ol fis we oli stap muv aot long eria ia oli tekem olgeta i go long ol sistem we oli stap daonstrim mo long ofso.

Ol rus blong ol natongtong we oli no stap andanit long wota oli kasem ol smol pis lif mo sedimen (sediment - ol smol samting we oli setel long botom blong solwota) we oli bildemap sloslo mo ekstemdem so laen. Taem laen blong ol natongtong hemi muv igo fowod sloslo long solwota, ol niu land bihaen long olgeta ol nara plant oli kam blong stap gru long hem. Ol natongtong oli save kasem gudwan ol stiki grup blong sedimen we i mikswetem ol niutrien (nem blong olgeta floccs) we olgeta i save kavremap ol smol korel.

Wan nara samting we ol natongtong i mekem, hemia i blong protektem graon from si level raes mo tu from ol hariken mo saeklon we oli ting se bae oli kam mo strong wetem global warming.

Hao nao ol natongtong oli riprodius mo spred?

Ol bebep (insects) mo ol pijin we oli laekem tumas ol flaoa blong sam long ol natongtong oli tekem paoda aot long man pat blong riprodaksen igo long woman pat; sam nara tri maet win i polinetem olgeta (tekem paoda aot long wan flaoa i go long nara flaoa maet long wan nara tri). Taem ol sid i stap yet long tri, ol sid ia oli stap gru blong stat blong mekem smol plant (seedling), nem blong olgeta propagules, we oli stap foldaon long solwota. Olgeta ia oli flot igo mo olgeta we oli setel long salo wota we i stret long olgeta oli stap stanap stret mo putum aot ol rus rere blong gru i kam wan niu tri.

From wanem ol natongtong oli stat blong lus?

Haf blong ol natongtong long wol oli bin lus long las handred yia we i pas. Long ol aelan blong Pasifi oli yusum ol natongtong olsem wud blong faea mo blong bildim haos wetem. Be mos long ol natongtong oli kilim olgeta taem oli aotem olgeta blong yusum graon we oli stap long hem mo from kwaliti blong wota i stap jenis.

Taem oli bildim ol rod long kos, solwota we i kam antap wetem taed i no save gohed blong miksim wetem fres wota we i gat plante niutrien long hem we hemi kamaot long graon. Hemia i minim se plante natongtong oli lus. Ol ples we oli sakem doti long ol eria blong natongtong oli givimaot oel mo aean (wanem oli kolek heavy metal) igo long solwota; ol skin blong oel oli kavremap ol rus blong ol natongtong minim se oli no save tekem oxygen i go insaed long olgeta mo ol heavy metal ia oli katemdaon fasin we ol plant i yusum blong mekem kakae blong olgeta tru long ol lif (we oli kolek photosynthesis).

Long wiswan fasin nao yumi save manejem mo protektem ol natongtong?

Blong protektem ol eria blong natongtong we oli stap yet, ol gavman i mas limitim divelopmen we i gohed long ol koslaen mo katemdaon polusen – oli mas mekem olsem:

- Mekem ol regulesen blong blokem ol man blong no tekemaot o damejem ol natongtong we i stap yet mo mekem sua se olgeta i folem ol regulesen ia.
- Mekem sua se oli katemdaon polusen we i kamaot long ol ples blong doti, ol fam mo ol indastri.
- Askem wan environmental impact assessment (EIA) long evri niu divelopmen blong mekem sua se oli no spoelem ol eria blong kos.
- Mekem sua se oli putum ol bigfala paep o tanel anda long ol rod long kos blong alaoem solwota blong miks wetem fres wota we i ran aot long graon.
- Krietem ol buffer zone (ol ples we oli no save yusum olgeta) bitwin long ol divelopmen long kos mo ol eria blong natongtong.

Ol komiuniti we oli stap long kos oli save protektem ol natongtong sapos oli inkludim olgeta insaed long ol Marine Protected Area (ol MPA, ol eria blong solwota we oli protektem olgeta) we komiuniti i stap manejem. No mata we wok blong protektem ol natongtong we oli stap yet hemi impoten tumas, maet oli traem planem ol smolsmol natongtong blong traem putum i gobak bakegen wan eria blong natongtong. Be fastaem oli mas askem ol kwestin ia bifo oli tingbaot blong putum i gobak wan eria blong natongtong:

- From wanem i no gat eni natongtong long eria ia nao ia? Eria ia i no stret blong ol natongtong i gru long hem? Ol taed mo wef i strong tumas? Sapos i olsem, ol sidling blong natongtong oli no save gru.
- Sapos i gat ol natongtong long eria ia bifo, from wanem oli lus? Oli bin tekemaot olgeta taem oli klinim graon ia? Sapos i no olsem, from wanem nao oli ded? Oli save impruvum ol kondisen?
- From wanem eria hemi no kavremap bakegen wetem sidling blong natongtong we i flot i go long eria ia? Ol taed oli no help o oli jenesim daereksen? O ol nara kondisen oli no stret blong ol natongtong i gru?

Maet i gat nid blong risivim apruvol blong lokal gavman blong gohed blong planem ol sidling blong natongtong. Askem advaes long ol lokal otoriti, ol NGO o oganaesesen blong Rijon.

Sapos ol komiuniti oli invaetem ol turis blong pem wan fi blong go long kenu o wokbaot long ol timba we oli putum antap long sof graon blong luk ol natongtong, maet fi ia i save helpem komiuniti blong protektem ol natongtong mo blong planem olgeta bakegen.

